

DRAGANA Ž. DIMITRIJEVIĆ*

Univerzitet u Beogradu

Filozofski fakultet

Odeljenje za klasične nauke

OD POSLA DO PROBLEMA: ETIMOLOGIJA I UPOTREBA LEKSEME *NEGOTIUM* U PLAUTOVIM KOMEDIJAMA**

Sažetak: Cilj ovog rada jeste da se kritički preispitaju Benvenistove teze o etimologiji latinske lekseme *negotium* (sr. „posao“, „stvar“, „problem“), za koje autorka rada smatra da imaju izvesnih manjkavosti, te da mogu biti delimično opovrgnute. Primenjujući metode svojstvene lingvističkom istraživanju, pristupa se analizi relevantnih stihova iz Plautovih komedija. Pošto je analiziran odabrani korpus, potvrđena je početna hipoteza da Benvenistova objašnjenja o nastanku lekseme *negotium* ne stoje do kraja na čvrstim osnovama. Naime, pružaju se argumenti protiv Benvenistovog stava da je leksema *negotium* nužno nastala negiranjem lekseme *otium* (*nec-otium*) i iznosi se mišljenje da je ona mogla nastati negiranjem cele rečenice u okviru koje se nalazila (*negotium est* prema *otium est*). Takođe, zastupa se stav da leksema *negotium* nije kalk grčke lekseme ἀσχολία, već njena delimična semantička pozajmljenica.

* ddimitri@f.bg.ac.rs.

** Rad se zasniva na autorkinoj neobjavljenoj doktorskoj disertaciji pod naslovom *Jezik mira u Ciceronovom besedništvu* koja je odbranjena 22. marta 2012. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Ključne reči: *negotium*, ἀσכולία, Benvenist, etimologija, Plaut

ETIMOLOGIJA LEKSEME *NEGOTIUM*

Benvenistova diskusija o postanku lekseme *negotium* predstavlja polazište za naše istraživanje datog problema¹, pa stoga smatramo kako je najprikladnije da ga započnemo upravo Benvenistovim rečima: „Tvorbena struktura reči *negotium* ne pričinjava nikakve teškoće: ona se svodi na *nec-otium*, doslovno „odsustvo dokolice“; ta analiza je utoliko sigurnija, što kod Plauta imamo analitičku varijantu istog izraza: *fecero, quamquam haud otiumst* (*Poen.* 857-8) „učiniću to, iako uopšte nisam dokon“². Poznato je da u arhaičnim tekstovima *nec* dolazi kao negacija uz glagolske oblike, i da se njome negira cela rečenica (*negotium est* prema *otium est*), ali je isto tako poznato i da *nec* može negirati i pojedinačnu reč (*nec-otium*). Dakle, Benvenist se opredeljuje za ovo drugo objašnjenje.

Potom, u vezi sa postankom lekseme *negotium* Benvenist postavlja sledeća pitanja: „Kako i zašto je taj negativni izraz postao pozitivan? Kako je činjenica „nemanja dokolice“ poprimila značenje „zauzetosti, posla, dužnosti, obaveze“?“, pa sam daje ovaj odgovor: „Objašnjenje se ne može naći u samom latinskom. Suštastvena činjenica ... jeste da *negotium* nije ništa drugo do prevod grčkog *askholia* (ἀσכולία). Latinska reč u potpunosti se podudara sa grčkom, koja doslovno znači „odsustvo dokolice“ i „posao““ (Benvenist, 2002: 90), pa odatle i „bavljenje, zauzetost javnim ili privatnim poslovima“, kao i „teškoća, briga“, a naposljetku i „trgovački poslovi, trgovina“³.

¹ U najnovijem etimološkom rečniku latinskog jezika (Vaas, 2008) piše kako je etimologija lekseme *otium* koja datu leksemu povezuje sa korenom **au-* nesigurna, pa se zaključuje da ova leksema ostaje bez utvrđene etimologije. Gotovo na samom kraju odrednice koja se odnosi na leksemu *otium* dati etimološki rečnik pruža nam obaveštenje o tome da je Benvenist objasnio etimologiju lekseme *negotium* i iznosi kao datosti dva njegova najvažnija zaključka (Vaas, 2008: 437), o kojima ćemo detaljnije govoriti u nastavku.

² Citiranu rečenicu navodimo prema Benvenist, 2002, str. 89, s tim što smo u navođenje Plautovih reči uneli gotovo neznatne izmene (umesto *quanquam* kod nas stoji *quamquam* i umesto *otium est* kod nas stoji *otiumst*, takođe umesto oznake *Poen.* 858, stavili smo precizniju oznaku *Poen.* 857-8), koje su u skladu s našim opredeljenjem da citate iz Plautovih komedija, po pravilu, navodimo iz istog izvora – elektronske baze *Musaios* 2002.

³ Ovde napominjemo da nam nije sasvim jasno zašto je Benvenist navodio primer *haud otiumst* (*Poen.* 857-8) kao analitičku verziju lekseme *negotium*, kad se smatra da kako negacija *non*, tako i negacija *haud* mogu stajati ispred bilo kojeg rečeničnog konstituenta. O tome vidi Coleman, 1983, str. 75. Dakle, prema našem mišljenju, Benvenist je u istom kontekstu mogao navesti i dva primera Plautove upotrebe lekseme *otium* u kojima je rečenica negirana negacijom *non* – *Merc.* 374 i *Most.* 788.

Sada ćemo izložiti nekoliko naših zapažanja u vezi sa gore iznetom Benvenistovom argumentacijom. Pre svega, primećujemo da Benvenistovi argumenti nisu u logičkom skladu. Naime, prvo se navode i analiziraju Plautovi stihovi kako bi se ispitao postanak lekseme *negotium*, pa se na osnovu navedenog materijala zaključuje da je data leksema sigurno nastala negiranjem lekseme *otium*, a onda se odjednom pravi zaokret i konstatuje se da se „objašnjenje ne može naći u samom latinskom“. Prema našem sudu, objašnjenje za nastanak lekseme *negotium* treba tražiti ili u latinskom, ili u grčkom jeziku – teško da može biti ispravno i jedno i drugo.

Iz prvog dela Benvenistove argumentacije sledi da leksema *negotium* predstavlja i morfološki i semantički obeležen komplementarni antonim⁴ lekseme *otium*, koji je nastao tako što je leksemi *otium* pridodat negativni prefiks *nec*-⁵. Odgovor na pitanje da li date lekseme zaista čine pravi antonimijski par može se dati samo ako ih posmatramo u kontekstu. Kako i sam Benvenist kaže, do pravilnog tumačenja etimologije neke reči dolazi se tek kada se detaljno ispita njena upotreba i značenje⁶. Budući da se Benvenistova argumentacija za navedenu etimologiju lekseme *negotium* u značajnoj meri zasniva na primerima iz Plautovih komedija, smatramo kako je prikladno da se okrenemo detaljnijoj analizi Plautovih stihova.

SINTAKSIČKO-SEMANTIČKO PONAŠANJE LEKSEMA *OTIUM* I *NEGOTIUM* U PLAUTOVIM KOMEDIJAMA

Sačuvane Plautove komedije čine najveći korpus predklasičnog književnog latinskog jezika, kojim raspolazemo danas, te predstavljaju polazište za svako temeljnije proučavanje ma kog aspekta latinskog književnog jezika. Uprkos dugotrajnom osporavanju izvornog latinskog duha i originalnosti Plautove umetnosti čini se da otkrića fragmenata Menandrovih komedija daju za pravo onima koji tvrde da se, i pored nesumnjivog pozajmljivanja helenskih, odnosno, preciznije rečeno, helenističkih motiva i sižea, Plautu mora priznati ne samo jezička inovativnost, nego čak i genijalnost⁷. Izneta teza, dakle, temelji se na komparativnom metodu, odnosno upoređivanju Menandrovog i Plautovog jezika. Međutim,

⁴ Kako kaže Prčić, suprotnost izražena parom komplementarnih antonima „temelji se na kontrastu tipa da/ne, odnosno na principu nedvosmislenog postojanja ili nepostojanja izvesnog stanja stvari“ (Prčić, 1997: 104).

⁵ O komplementarnim antonimima, koji su i morfološki i semantički obeleženi, vidi, na primer, Prčić, 1997, str. 105.

⁶ Vidi, na primer, potpoglavlje „Semantički problemi rekonstrukcije“ u Benvenist, 1975, str. 217-235.

⁷ Detaljno poređenje Menandrove i Plautove metrike vidi, na primer, u Lindsay, 1922.

Plautove komedije same po sebi svedoče o sopstvenoj autentičnosti i utemeljenosti u latinskoj kulturi. Naime, poslednjih decenija istraživači poklanjaju sve veću pažnju Plautovom delu kao izvoru mnogobrojnih podataka o svakodnevnom životu pojedinca, religiji i pravu⁸, pa tako i o različitim jezičkim registrima, koji predstavljaju osnovu poznije latinske proze⁹. Dakle, Plautovi tekstovi predstavljaju bogatu riznicu svakovrsnih pojedinosti o rimskom društvu krajem III i početkom II veka pre nove ere¹⁰.

Pogledajmo prvo kakvo je sintaksičko-semantičko ponašanje lekseme *otium*¹¹. U Plautovim komedijama leksema *otium* javlja se dvadeset i dva puta. Uočili smo da je distribucija date lekseme relativno ravnomerna – u gotovo svim komedijama u kojima se pojavljuje ona je upotrebljena jedan ili dva puta¹². Potom, primetili smo da leksema *otium* ima veoma ujednačeno sintaksičko-semantičko ponašanje. Naime, u većini slučajeva ova imenica upotrebljena je u nominativu jednine i udružena sa glagolom *esse*, a katkad je u takvoj *esse*-rečenici upotrebljen i dativ lica. Jedini predlog s kojim data leksema gradi predložko-padežnu konstrukciju jeste predlog *in*, i to svega tri puta. Niska valenca i skroman repertoar sintaksičkog ponašanja lekseme *otium* potpuno je u skladu sa njenim vrlo suženim semantičkim odlikama. Naime, u Plautovom korpusu data leksema u najvećem broju slučajeva ima značenje „(slobodno) vreme“, ali u jednom broju slučajeva ima i značenje

⁸ Pored pravnčkih tekstova Plaut je jedan od najznačajnijih izvora za proučavanje rimskog prava u doba Republike. Vidi, na primer, Watson, 1967.

⁹ Kako kaže Adams, “Already in Plautus there are represented numerous registers which show that, even if writing had had little place in Latin culture hitherto, the language had evolved a considerable diversity, with different styles appropriate to different circumstances already well established” (Adams, 2005: 73). Naravno, treba imati na umu da se u Plautovim komedijama često radi o parodiranju tehničkog jezika pravne, medicinske ili neke druge discipline. Na takvu upotrebu tehničkog jezika ukazuje se u Langslow, 1995, p. 295.

¹⁰ Plautova dela pružaju brojne dragocene podatke o gotovo svim segmentima rimskog društva, ali vrlo malo toga kazuju o samoj pozorišnoj umetnosti i scenskom izvođenju u vremenu kada su nastala, što se možda samo po sebi razume. Treba reći da ni proučavanje ostalih izvora nije dovelo do čvrsto utemeljenih zaključaka o ovim problemima. Tako, na primer, postoje suprotstavljena mišljenja u vezi sa tim da li su glumci Plautove epohe nosili maske. U Duckworth, 1952 i Moore, 1998 zastupa se stav da su se maske nosile, a u Kinsey, 1980 da nisu.

¹¹ Detaljniju analizu sintaksičko-semantičkog ponašanja lekseme *otium* u Plautovim komedijama vidi u Dimitrijević, 2014.

¹² Jedini izuzetak predstavljaju komedija *Mercator*, u kojoj frekvencijski indeks lekseme *otium* iznosi 4, i komedija *Truculentus*, u kojoj frekvencijski indeks lekseme *otium* iznosi 3.

„dokolica“. Naposljetku, naglašavamo da u Plautovim komedijama leksema *otium* stoji isključivo u jednini.

Osvrnimo se sada na sintaksičko-semantičko ponašanje lekseme *negotium*. U Plautovom korpusu leksema *negotium* mnogo je frekventnija od lekseme *otium*. Za razliku od lekseme *otium*, leksema *negotium* upotrebljena je u svim sačuvanim Plautovim komedijama. Potom, distribucija lekseme *negotium* daleko je neujednačenija od distribucije njenog (morfološkog) antonimijskog parnjaka. Naime, u pet Plautovih komedija¹³ frekvencijski indeks lekseme *negotium* jeste iznad 10, a u ostalim komedijama frekvencija varira od 1 do 8. Ako pogledamo prvo samo naslov, a onda i siže pomenutih pet komedija u kojima se data leksema pojavljuje više od deset puta, uočićemo da je reč o komedijama čiji su glavni akteri pripadnici određenih profesija, pre svih, trgovci i vojnici. Da li iz navedenog podatka nužno proizlazi da je leksema *negotium* već u Plautovo doba imala karakter tzv. tehničkog termina?¹⁴ Smatramo da je odgovor na ovo pitanje odričan i nastojaćemo da izneti sud potkrepimo dokazima.

Upitna rečenica „*Quid est negoti?*“, ili „*Quid negotist?*“¹⁵ predstavlja najčešći sintaksički okvir u kojem se leksema *negotium* javlja u okviru Plautovog korpusa. U najvećem broju slučajeva data rečenica, odnosno leksema *negotium* ima sasvim uopšteno značenje „U čemu je stvar/problem?“, ili „Šta je (problem)?“, ili „Šta se događa?“. Dakle, u okviru najčešćeg sintaksičkog modela leksema *negotium* ima sasvim uopšteno značenje, primenjivo gotovo u svakoj sferi života, u svakoj društvenoj grupi, te da leksema *negotium* u Plautovom korpusu nema status tehničkog termina.

Na primer, u komediji *Menaechmi*, jednoj od Plautovih najuspelijih „komedija situacije“ (Duckworth, 1952: 149), gotovo sve upotrebe lekseme *negotium* svode se upravo na dati sintaksički model, što je, rekli bismo, sasvim u skladu sa vrstom ove komedije. Tako jedan od braće blizanaca ponavlja dato pitanje da bi nekako dokučio kako je dospao u situaciju da se pravda ženi za nešto što u stvari nije uradio:

{Men.} *Quid illuc est, uxor, negoti?* {Mat.} *Men rogas?* {Men.} *Vin hunc rogem?*

{Mat.} *Aufer hinc palpationes.* {Pen.} *Perge tu.* {Men.} *Quid tu mihi*

¹³ Reč je o sledećim komedijama: *Menaechmi*, *Mercator*, *Miles Gloriosus*, *Poenulus*, *Rudens*.

¹⁴ O latinskim tehničkim terminima vidi, na primer, Langslow, 2005.

¹⁵ U Benvenist, 2002 data rečenica samo se usput pominje i navodi u obliku „*Quid negoti est?*“ (Benvenist, 2002: 89), a mi smo, kao i drugde, sledili Musaios 2002. Takođe, u Benvenist, 2002 stoji i prevod date rečenice („Ima li kakva smetnja (da bi se nešto uradilo)?“), kojeg se ovde nismo držali.

tristis es? {Mat.} Te scire oportet. {Pen.} Scit, sed dissimulat malus.
{Me.} Quid negotist? {Ma.} Pallam. {Me.} Pallam? {Ma.} Quidam pallam.
{Pen.} Quid paves?

(606-609)

U prevodu Todorovićeve ovaj razgovor između jednog od braće blizanaca, žene drugog blizanca i sluge parazita glasi ovako (Todorović, 2009: 107):

Nebojša I: Šta se dogodilo, mila?

Gospođa: Je l' ti to mene pitaš?

Nebojša I: Koga drugog, dušo? Hoćeš njega da pitam?

Gospođa: Odbij s tim jeftinim laskanjem!

Brisko (ženi): Hajde, hajde, ne posustaj.

Nebojša I: Što si mi se razljutila?

Gospođa: Znaš ti dobro zašto!

Brisko: Zna, zna, pravi se lud.

Nebojša I: O čemu se radi?

Gospođa: O bundi.

Nebojša I: Bundi?

Gospođa: Izvesna osoba je zdipila bundicu.

U Plautovim komedijama jednostavan sintaksički model pitanja “*Quid est negoti?*” katkad je proširen dativom lica koji je praćen bilo adverbijalnom oznakom vremena ili mesta, bilo oznakom društva. Tako u komediji *Miles Gloriosus* ponovo imamo motiv dvojnika i komediju situacije, pa u vezi sa tim javlja se proširena verzija datog pitanja:

{Scel.} quid nunc taces? tecum loquor. {Pal.} Immo edepol tute tecum;

nam haec nil respondet. {Scel.} Te adloquor, viti probrique plena,

quae circum vicinos vagas. {Phil.} Quicum tu fabulare?

{Scel.} Quicum nisi tecum? {Phil.} Quis tu homo es, aut mecum quid est negoti?

(422-425)

Čajkanovićev prevod citiranih stihova glasi ovako (Čajkanović, 1923: 172):

Sceledro: Što ćutiš? Tebi govorim.

Palestrijon: Boga mi, biće da *sebi* govoriš. Vidiš da ti ne odgovara.

Sceledro: Ama slušaj me, ženska glavo, što skitaš po tuđim kućama!

Filokomazija: Kome ti to govoriš?

Sceledro: Pa kome nego tebi?

Filokomazija: Ko si ti? Šta imaš ti sa mnom?

U skladu sa promenom, odnosno usložnjavanjem sintaksičkog ponašanja, leksema *negotium* u navedenom slučaju ima nešto drugačije značenje nego u jednostavnijem sintaksičkom modelu "*Quid est negoti?*". Umesto značenja „teškoća, problem“, značenje date lekseme ovde pre odgovara srpskoj reči „posao“.

Ako prihvatimo tezu da Plautove komedije predstavljaju relativno verodostojno svedočanstvo o razgovornom¹⁶ latinskom jeziku¹⁷ predklasičnog perioda¹⁸, onda moramo da se zamislimo nad Benvenistovom tezom da je leksema *negotium* kalk grčke lekseme ἀσχολία. Naime, koliko je verovatno da su Rimljani III veka pre nove ere jednostavno skovali reč po uzoru na grčku reč, koja je u to doba već uveliko predstavljala leksikalizaciju ne samo

¹⁶ O (delimično) sinonimičnim terminima *razgovorni jezik / stil* i *kolokvijalni jezik / stil* vidi Klikovac, 2008, naročito poglavlje „O jezičkim varijetetima nastalim prema medijumu ostvarenja (govor – pisanje) i o terminima koji ih označavaju“, str. 147-185. Kompleksnost pitanja koja su vezana za razgovorni jezik lepo je sažela Polovina (1987) koja kaže da „može da bude više razlika između jednog tipa realnog razgovora i drugog tipa realnog razgovora, nego između, na primer, nekog realnog razgovora i razgovora u komedijama i dramama; ... razgovor iz komedije može da se poredi sa uzorkom snimljenih spontanijih razgovora iz svakodnevnog realnog života“ (Polovina, 1987: 9-10).

¹⁷ O razgovornom ili kolokvijalnom latinskom jeziku uopšte vidi, na primer, Dickey & Chahoud, 2010.

¹⁸ Hofman je ustanovio izvesne kriterijume za svrstavanje nekog pisanog svedočanstva u relevantne izvore razgovornog latinskog jezika, pa je na osnovu ustanovljenih kriterijuma reafirmisao mišljenje da Plautove i Terencijeve komedije i Ciceronova pisma relativno verno reprezentuju savremeni razgovorni jezik u datim periodima (Hofmann, 1951). Ovakvo gledište, doduše modifikovano, zastupa se, na primer, i u Palmer, 1954, pp. 74-94. Lindsay o Plautu kaže sledeće: “He is trying to echo Latin everyday (educated) talk” (Lindsay, 1922: 268).

kompleksnog pojma, već svojevrsnog koncepta, vezanog za javnu komunikaciju, pa da su zatim tako skovanu reč koristili u privatnoj komunikaciji, i to u gotovo „okamenjenom“, tipičnom latinskom sintaksičkom okviru¹⁹? Posmatrano iz ovog ugla, čini nam se da Benvenistova teza pokazuje ozbiljne manjkavosti.

Potom, u Plautovom korpusu nailazimo, doduše mnogo ređe, i na primere u kojima leksema *negotium* stoji u nominativu u okviru *esse*-rečenice. U ovakvim primerima leksema *negotium* može da dobije iste dopune kakve smo srećali i u sintaksičkom modelu “*Quid est negoti?*.” Naime, spoj lekseme *negotium* u nominativu i glagola *esse* često je proširen dativom lica i adverbijalnom oznakom mesta.

Tako u komediji *Amphitruo* imamo primer upotrebe nominativa lekseme *negotium* u *esse*-rečenici u kojoj stoji i dativ lica:

{Bleph.} Vos inter vos partite; ego abeo, mihi negotium est;

neque ego umquam usquam tanta mira me vidisse censeo.

{Amph.} Blepharo, quaeso ut advocatus mi adsis neve abeas. {Bleph.} Vale.

(1035-1037)

U Jovanovićevom prevodu dati stihovi izgledaju ovako (Jovanović, 2008: 69):

Blefaron: Vi se sami dogovorite; ja odlazim, imam posla;

i priznajem da nikad nigdje nisam takvo čudo vidio.

Amfitruon: Blefarone, molim te, budi mi svjedok, otići nemoj!

Blefaron: Adio.

Vidimo da i u ovom slučaju leksema *negotium* ima značenje „posao“, kao što je to bilo i u primerima proširene strukture pitanja “*Quid est negoti?*”. Iz ovoga sledi zaključak da na značenje lekseme *negotium* katkad presudnije utiče sintaksička struktura rečenice i kontekst u kojem se data leksema nalazi, nego njen morfološki/fleksivni oblik i formalna rečenična funkcija. Od ostalih predikacija koje u Plautovim komedijama mogu stajati u kolokaciji sa leksemom *negotium* izdvojićemo samo još dve.

¹⁹ Palmer upravo sintagmu *quid ... negoti* navodi kao primer za partitivni genitiv imenica koje stoje uz zamenice ili prideve u nominativu jednine srednjeg roda (Palmer, 1954: 291).

Prvo, u Benvenist, 2002 pominje se izraz *exhibere negotium* („pričinjavati teškoću“)²⁰. Tako u komediji *Menaechmi* navedeni izraz predstavlja gotovo jedini primer²¹ upotrebe lekseme *negotium* koji se ne može uvrstiti u sintaksički model tipa “*Quid est negoti?*”:

{Men.} Quid ego ex te audio? {Sos.} Hoc quod res est. {Mess.} Novi equidem hunc: erus est meus.

ego quidem huius servos sum, sed med esse huius credidi.

ego hunc censebam te esse, huic etiam exhibui negotium.

quaeso ignoscas, si quid stulte dixi atque imprudens tibi.

(1070-1073)

Prevod Todorovićeve glasi ovako:

Nebojša I: Ma, što ja to čujem?

Nebojša II: Ono što jeste!

Nikša: Aha, sad sam shvatio: (*pokazujući na Nebojšu iz Epidamnosa*)

ovo je moj gospodar i ja sam njegov rob, a bio sam ubijeden da služim ovog drugoga.

(*Nebojši iz Epidamnosa*) Ja sam mislio da je on ti, pa sam još maltretirao čovjeka.

(*Nebojši iz Sirakuze*) Molim izvinjenje ako sam što trabunjao, nije bilo namjerno (Todorović, 2009: 169-171).²²

²⁰ U Benvenist, 2002 uz izraz *exhibere negotium* stoji prevod „pričinjavati teškoće“, ali mi smo ovde predložili prevod koji tačno odslikava latinski izraz, zato što se upravo na diskusiji u vezi sa gramatičkim brojem lekseme *negotium* zasniva značajniji deo naše teze o etimologiji date lekseme. Vidi Benvenist, 2002, str. 90.

²¹ Osim ovog izraza, u *Men.* 115 stoji i izraz *negotium gerere*.

²² Napominjemo da se u Todorović, 2009 prva dva učesnika u citiranom odlomku razgovora greškom imenuju kao *Nikša* i *Nebojša I*, te da smo mi ovde otklonili tu omašku.

Drugo, naglašavamo kako, osim glagola *esse*, samo još glagol *dare* i izraz *dare operam* stoje u kolokaciji i sa leksemom *otium* i sa leksemom *negotium*²³. Što se tiče atributskih dopuna, leksema *negotium* i tu pokazuje složenije sintaksičko ponašanje od lekseme *otium*, budući da se uz nju katkad nađe i neki atribut. Kada je reč o upotrebi pridevskih zamenica (*tuus, noster, vester, suus*)²⁴, treba reći da se u datim primerima može nazreti dubinska semantička struktura slična onoj koja je zastupljena u *esse*-rečenicama sa dativom lica.

Kad je reč o predložko-padežnim konstrukcijama, leksema *negotium* gradi date konstrukcije tek po izuzetku. Smatramo da treba napomenuti kako izgleda postoji izvesna korelacija između upotrebe atributske dopune i formiranja predložko-padežne konstrukcije u kojoj stoji leksema *negotium*. Naime, od svega nekoliko primera predložko-padežne konstrukcije sa leksemom *negotium* čak u dva slučaja data leksema, osim predloga, ima uz sebe i atributsku dopunu²⁵. Naposletku, ostaje da se osvrnemo na gramatički broj u kojem je upotrebljena leksema *negotium* u Plautovim komedijama. Za razliku od lekseme *otium*, koja je u Plautovom korpusu, zastupljena samo u jednini, leksema *negotium* se u nekoliko slučajeva pojavljuje i u množini²⁶. Na primer, u komediji *Trinummus* leksema *negotium* upotrebljena je u množini i označava javne i privatne poslove.

{Phil.} *Quid is? egetne?* {Lys.} *Eget.* {Phil.} *Habuitne rem?* {Lys.} *Habuit.* {Phil.} *Qui eam perdidit?*

publicisne adfinis fuit an maritumis negotiis?

(330-331)

U našem prevodu dati stihovi glase ovako:

Ljuba: Šta bi s njim? Je l' švorc?

²³ U Benvenist, 2002 nije pomenuto ni ovo kontrastiranje predikacija lekseme *otium* i lekseme *negotium*, niti su dati ostali elementi argumentacije koju dajemo u nastavku. Uz leksemu *negotium* glagol *dare* upotrebljen je u *Cist.* 595, a izraz *dare operam* u *Mil.* 71; *Rud.* 121.

²⁴ Pridevska zamenica *tuus* zastupljena je u *Mil.* 71, *noster* u *Poen.* 402, *vester* u *Rud.* 89, a *suus* u *Pers.* 12.

²⁵ Reč je o malopre pomenutim primerima – u jednom se pojavljuje zamenica *noster* (*Poen.* 402), a u drugom zamenica *vester* (*Rud.* 89).

²⁶ Osim navedenog primera, množina lekseme *negotium* pojavljuje se još u *Merc.* 191; *Pers.* 12; *Rud.* 89; *Stich.* 5.

Sloba: Jeste.

Ljuba: A imao je lovu?

Sloba: Imao je.

Ljuba: Pa je naravno spiskao!? Je l' bio upleten u kapitalne investicije,
il' međunarodne projekte?

Na ovom mestu javlja se problem kako treba razumeti sintagmu *publica negotia*. Čini se da je najrazumnije pretpostaviti kako se ova sintagma odnosi na poslove publikana, to jest na njihovo otkupljivanje i samostalno ubiranje rimskih državnih poreza²⁷. Treba napomenuti da se sintagma *publicis negotiis* nalazi i u okviru fragmenata besedništva Katona Starijeg²⁸, gde najverovatnije ima značenje „državni poslovi“, „javna funkcija“²⁹. Čini se da bi ovaj nešto mlađi Plautov savremenik i veliki protivnik grčkog kulturnog uticaja u Rimu teško posegao za nekakvim morfo-sintaksičkim oblikom koji nije zastupljen u rimskoj jezičkoj tradiciji, pa stoga zaključujemo da nastanak date sintagme, a, sledstveno tome, i postojanje množine lekseme *negotium* verovatno seže u dalju rimsku prošlost³⁰.

DA LI JE LEKSEMA NEGOTIUM KALK LEKSEME ἀσχολία?

Ovde ćemo detaljnije razmotriti Benvenistovu tezu da etimologija lekseme *negotium* stoji u vezi sa grčkom leksemom ἀσχολία, odnosno da leksema *negotium* predstavlja njen kalk (Benvenist, 2002: 89-90). U prilog datoj tezi Benvenist navodi da leksema ἀσχολία može imati značenje „posao“ i „teškoća“, kao što je to slučaj i sa leksemom *negotium*. Potom, Benvenist kaže da grčkoj rečenici ἐμοί τις ἀσχολία ἐστὶ odgovara latinska rečenica *mihi negotium est*. Takođe, grčki izraz ἀσχολίαν παρέχειν odgovara latinskom izrazu *negotium*

²⁷ Ovakvo tumačenje date sintagme zastupa se u Gray, 1897, p. 100, i Balsdon, 2004, p. 131.

²⁸ U Malcovati 1955 stoji sledeći fragment iz Katonove besede *Contra Cornelium ad populum*: “*ecquis incultior, religiosior, desertior, publicis negotiis repulsior?*” (Malcovati, 1955, p. 83).

²⁹ Na ovakvo tumačenje Katonove upotrebe date sintagme navodi nas, pre svega, politički kontekst u kojem je ona upotrebljena.

³⁰ Iako je u Rimu Katon Stariji bio glavni protivnik uticaja grčke kulture, postoje pouzdana svedočanstva da mu nisu bile nepoznate njene tekovine. O tome vidi, na primer, Scullard, 1951, p. 112; 257.

exhibere, koji smo gore pomenuli³¹, i izraz ἀσχολίαν ἄγειν izrazu *negotium gerere*³². Naposletku, Benvenist kaže da je od određenog perioda leksema *negotium*, uprkos činjenici da predstavlja kalk lekseme ἀσχολία, počela da označava „trgovački posao“, i to pod uticajem grčke lekseme πρᾶγμα (Benvenist, 2002: 90-91).

Svi navedeni elementi ovog dela Benvenistove argumentacije na prvi pogled deluju uverljivo, ali nas ipak ne dovode do sigurnog zaključka da je leksema *negotium* nastala kalkiranjem grčke lekseme ἀσχολία, već samo do uverenja da je sintaksičko-semantičko ponašanje lekseme *negotium* i lekseme ἀσχολία u izvesnim segmentima zaista bilo ili vremenom postalo slično.

Budući da se jedan deo Benvenistove argumentacije zasniva na stavu da antonimijski odnos između lekseme σχολή i lekseme ἀσχολία gotovo u potpunosti odgovara značenjskom odnosu između lekseme *otium* i lekseme *negotium*, smatramo da se na kratko treba osvrnuti na sintaksičko-semantičko ponašanje datih grčkih leksema.

Utvrđeno je da je leksema ἀσχολία bila korišćena u množini znatno pre lekseme σχολή, i to u različitim žanrovima³³. Naime, može se reći da su tek Platon i Aristotel „na velika vrata“ uveli upotrebu množine lekseme σχολή, budući da je koncept koji je označavala data leksema imao važno mesto u njihovim filozofskim sistemima³⁴. Dakle, proces proširivanja, odnosno usložnjavanja značenja lekseme σχολή³⁵ kaskao je, a vrlo verovatno, donekle i zavisio od procesa usložnjavanja značenja lekseme ἀσχολία. I u slučaju lekseme ἀσχολία i u slučaju lekseme σχολή proces kvantifikacije i specijalizacije pojava koje su se mogle podvesti pod date jezičke ekspozicije imao je svoj jasan odraz i u specifičnim atributskim, pridevskim dopunama koje su od nekog vremena očeale uz njih da se javljaju. Na

³¹ Osim citiranog mesta, izraz *negotium exhibere* javlja se još u *Amph.* 894; *Merc.* 273; *Most.* 565; *Pers.* 315; *Poen.* 239; *Rud.* 473, 556.

³² Izraz *negotium gerere* javlja se u *Men.* 115; *Most.* 1017.

³³ Ovaj deo naše argumentacije u velikoj meri oslanja se na Anastasiadis, 2004. Množina lekseme ἀσχολία upotrebljena je u više različitih žanrova: *Xen. An.* 7.5.16; *Cyr.* 8.7.13; *Eq. Mag.* 5.9; *Oec.* 4.3; *Aeschin.* 2.16; *Arist. Pol.* 1337b37; *Fr.* 56.4; *Epicurus Ep.* 2.85.

³⁴ Leksema σχολή stoji u množini u Platonovim *Zakonima* (*Pl. Leg.* 820c) i Aristotelovoj *Politici* (*Arist. Pol.* 1313b3).

³⁵ Anastasiadis iznosi ukratko glavni pravac promene značenja lekseme σχολή: “The meaning of the term may be extended here from ‘non-work’, that is, the possession of spare time, to the equivalent of free time for discussion, or even of coming together with other people” (Anastasiadis, 2004: 71).

ovom mestu pomenućemo samo pridev πολύς³⁶ i pridev τοσοῦτος³⁷, koji u nekim slučajevima stoje uz date lekseme.

Ovde iznosimo najvažnije elemente naše hipoteze da leksema *negotium* najverovatnije nije kalk lekseme ἀσχολία, već da date lekseme stoje u jednoj drugačijoj vrsti odnosa.

Prvo, jedan od razloga za našu opreznost leži u činjenici da leksema *negotium* formalno predstavlja takoreći savršen komplementarni antonim lekseme *otium*, dok se takva pravilna morfološka antonimija ipak ne može uočiti između lekseme ἀσχολία i lekseme σχολή. Drugim rečima, ako je stvarno leksema *negotium* bila stvorena direktno po grčkom modelu, i to tako da sa leksemom *otium* gradi antonimijski par sličan onom koji čine leksema ἀσχολία i leksema σχολή, pitamo se zašto onda nije vernije dočarana morfološka (ne)komplementarnost datog para. Naime, svedočanstva iz, doduše poznijeg, Ciceronovog perioda govore nam da su se Rimljani neretko trudili da latinske pozajmljenice ne samo semantički, već i morfološki budu što bliže grčkom originalu³⁸.

Drugo, ako imamo u vidu da Plautov korpus najverovatnije predstavlja reprezentativan uzorak predklasičnog latinskog razgovornog jezika, onda teško možemo da zamislimo kako je za najčešći, a ujedno i najjednostavniji, sintaksički okvir u kojem je leksema *negotium* upotrebljena (“*Quid est negoti?*”) Plaut tražio inspiraciju u već razvijenoj, konceptualnoj upotrebi lekseme ἀσχολία. S druge strane, smatramo kako je usložnjavanje značenja lekseme *negotium*, kao i njen prelaz ka jeziku javne komunikacije najverovatnije posledica semantičkog uticaja lekseme ἀσχολία, koja se doživljavala kao delimični sinonim lekseme *negotium*.

Pre svega, ako pogledamo na koji se način u Plautovim komedijama izražava kvantifikacija pojma koji pokriva leksema *negotium*, videćemo da to odudara od sintaksičkih modela u kojima stoji leksema ἀσχολία. Nešto ranije rekli smo da pridev πολύς i pridev τοσοῦτος katkad služe tome da kvantifikuju značenjski sadržaj lekseme ἀσχολία. S druge strane, u Plautovim komedijama kvantifikacija pojma koji pokriva leksema *negotium* odvija

³⁶ Pridev πολύς (πολλή) stoji uz leksemu σχολή u Isoc. 15.39; Xen. Cyr. 8.1.15; Mem. 1.6.9; Pl. Leg. 813c, 951a; Phdr. 229e; Plt. 272b; Resp. 374e; Tht. 154e, a uz leksemu ἀσχολία u Xen. Mem. 1.3.11.

³⁷ Pridev τοσοῦτος (τοσαύτη) stoji uz leksemu σχολή u Isoc. 4.112; Men. Epit. 1084, a uz leksemu ἀσχολία u Pl. Prt. 458c.

³⁸ Na primer, jedan takav slučaj detaljno je analiziran u Luciani, 2006.

se na sasvim drugačiji način, umesto gradibilnih prideva ovde se koriste prilog *plus*³⁹ i prilog *nimum*⁴⁰ uz genitiv lekseme *negotium*.

Sada ćemo kazati nekoliko reči o morfološkoj (ne)restriktivnosti antonimijskog para σχολή i ἀσχολία, s jedne, i lekseme *otium* i lekseme *negotium*, s druge strane. Što se tiče dveju grčkih leksema, obe imaju i jedninu i množinu, s tim što se data morfološka nerestriktivnost prvo razvila kod lekseme ἀσχολία. Kada je reč o upotrebi dveju latinskih leksema u Plautovim komedijama, situacija izgleda sasvim drugačije. Uočili smo da je leksema *otium* morfološki restriktivna, odnosno da nema množinu, a da je leksema *negotium* nerestriktivna, odnosno da ima množinu. Na prvi pogled deluje kako podatak da u Plautovom korpusu leksema *negotium*, slično kao leksema ἀσχολία, ima i jedninu i množinu⁴¹, sigurno ide u prilog tezi da data latinska leksema predstavlja kalk ove grčke lekseme. Međutim, setimo se da smo videli kako leksema *negotium* ima množinu i u besedništvu Katona Starijeg, koji je bio izraziti protivnik sveprisutnog grčkog uticaja u rimskoj kulturi. Dakle, kako objasniti činjenicu da su po ovako važnom pitanju leksema *otium* i leksema *negotium* kao navodni antonimi ostale neusaglašene? Ako je motivacija za navodno kalkiranje lekseme *negotium* od lekseme ἀσχολία ležala u potrebi da se preslika sintaksičko-semantička uporedivost između lekseme σχολή i lekseme ἀσχολία, zašto ovaj zadatak nije sproveden na elementarnoj morfološkoj ravni?

ZAKLJUČAK

Sada je vreme da rezimiramo svoj sud o etimologiji lekseme *negotium*. Nasuprot Benvenistovom mišljenju, razlika u sintaksičko-semantičkom ponašanju lekseme *otium* i lekseme *negotium*, kao i nepostojanje pravog antonimijskog odnosa između njih, nije nam pružila potvrdu za, možda verovatnu, ali, po našem mišljenju, nedokazivu, tezu da je leksema *negotium* nastala stavljanjem prefiksa *nec-* ispred lekseme *otium*. Dakle, smatramo da je leksema *negotium* mogla nastati negiranjem predikacije *otium est*, a ne same lekseme *otium*. S druge strane, sličnost u sintaksičko-semantičkom ponašanju lekseme *negotium* i lekseme ἀσχολία, ukazuje na to da leksema *negotium* i leksema ἀσχολία jesu u nekakvoj vezi.

³⁹ Prilog *plus* stoji u *Pers.* 315 i *Poen.* 212.

⁴⁰ Prilog *nimum* stoji u *Merc.* 740 i *Poen.* 239.

⁴¹ Dato kontrastiranje nije izvedeno u Benvenist, 2002, iako se tamo navode dva primera u kojima leksema ἀσχολία stoji u množini – reč je o Pindarovim stihovima ... τὸ τέον ... | πρᾶγμα καὶ ἀσχολίας ὑπέρτερον θήσομαι („staviću tvoje interese iznad (svakog drugog) posla“), i Platonovoj rečenici τὸ σῶμα μωρίας ἡμῖν παρέχει ἀσχολίας („telo nam pričinjava bezbrojne teškoće“).

Međutim, ponovo nasuprot Benvenistovom mišljenju, čini nam se kako iz činjenice da između ovih dveju leksema postoji očigledna veza ne mora nužno da sledi da je leksema *negotium* kalk lekseme ἄσχολία, već pre da je data grčka leksema gotovo izvesno na leksemu *negotium* izvršila snažan semantički i pragmatički uticaj. Stoga, prema našem mišljenju, leksemu *negotium* najverovatnije ne treba smatrati kalkom, nego delimičnom semantičkom pozajmljenicom⁴² lekseme ἄσχολία. Dakle, usložnjavanje sintaksičko-semantičkog ponašanja i postojanje izvesnih kolokacijskih izraza lekseme *negotium* mogu se pripisati grčkom uticaju, ali su određene morfo-sintaksičke crte (na primer, postojanje množine) morale imati svoje utemeljenje u sve složenijim autentično rimskim društvenim okolnostima i komunikacijskim potrebama⁴³. Naposljetku, možemo reći da primer usložnjavanja sintaksičko-semantičkog ponašanja lekseme *negotium* najverovatnije predstavlja još jednu potvrdu za tezu da društveno-istorijske promene vrlo često ostavljaju svoj odraz u jeziku.

LITERATURA

- Adams, J. N. (2005). *The Bellum Africum*. In T. Reinhardt, M. Lapidge & J. N. Adams (Eds.) *Aspects of the Language of Latin Prose* (pp. 73-96). Oxford: The British Academy, Oxford University Press.
- Anastasiadis, V. I. (2004). Idealized ΣΧΟΛΗ and Disdain for Work: Aspects of Philosophy and Politics in Ancient Democracy. *CQ* 54.1, 58-79.
- Balsdon, J. P. V. D. (2004). *Life and Leisure in Ancient Rome* (3rd ed.). London: Phoenix Press.
- Benvenist, E. (1975). *Problemi opšte lingvistike* (prevod i pogovor S. Marić). Beograd: Nolit.
- Benvenist, E. (2002). *Rečnik indoevropskih ustanova: privreda, srodstvo, društvo*,

⁴² Bak definiše semantičku pozajmljenicu na sledeći način: "Semantic borrowing refers to the borrowing not of the formal word but of some special meaning" (Buck, 1949: viii). Pri tom, on upozorava: "This semantic borrowing is widespread, obvious in many cases. But where a given secondary use is so natural that it might easily arise independently, there is a room for doubt; and some of the examples generally cited are, in fact, doubtful or even definitely to be rejected on chronological grounds" (Buck, 1949: ix).

⁴³ Tako u Plautovo doba nije više bilo dovoljno govoriti da postoje *negotia* („poslovi“), već je postojala potreba da se precizira da li je reč o *publica* („državnim/javnim“), ili *marituma* („prekomorskim/međunarodnim“), kao što smo videli gore u *Trin*. 330-331.

- vlast, pravo, religija* (prevod, pogovor i komentari A. Loma). Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Buck, C. D. (1949). *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages: A Contribution to the History of Ideas*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Coleman, R. (1983). The Structure of Latin Complex Sentences. In H. Pinkster (Ed.), *Latin Linguistics and Linguistic Theory: Proceedings of the 1st International Colloquium on Latin Linguistics* (pp. 73-94). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Čajkanović, V. (1923). *Tit Makcije Plaut: Odabrane komedije* (prevod i predgovor). Beograd: Srpska književna zadruka.
- Dickey, E., Chahoud, A., Eds. (2010). *Colloquial and Literary Latin*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dimitrijević, D. (2012). *Jezik mira u Ciceronovom besedništvu* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
- Dimitrijević, D. (2014). Kad i kako je nastala fraza pax atque otium. *Lucida intervalla* 43, 41-65.
- Duckworth, G. E. (1952). *The Nature of Roman Comedy: A Study in Popular Entertainment*. Princeton: Princeton University Press.
- Gray, J. H. (1897). *T. Macci Plavti Trinvmvvs (with an Introduction and Notes)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hofmann, J. B. (1951). *Lateinische Umgangssprache* (3rd ed.). Heidelberg: C. Winter.
- Jovanović, N. (2008). *Plaut: Amfitruon* (prevod i pogovor). Sisak: Dom kulture „Kristalna kocka vedrine”.
- Kinsey, T. E. (1980). Masks on the Roman Stage. *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 58.1: 53-55.
- Klikovac, D. (2008). *Jezik i moć: Ogladi iz sociolingvistike i stilistike*. Beograd: Biblioteka XX vek, Krug.
- Langslow, D. R. (1999). The Language of Poetry and the Language of Science: The Latin Poets and 'Medical Latin'. In J. N. Adams & R. G. Mayer (Eds.) *Aspects of the Language of Latin Poetry* (pp. 183-225). Oxford: The British Academy, Oxford University Press.

- Langslow, D. R. (2005). 'Langues réduites au lexique'? The Languages of Latin Technical Prose. In T. Reinhardt, M. Lapidge & J. N. Adams (Eds.) *Aspects of the Language of Latin Prose* (pp. 287-302). Oxford: The British Academy, Oxford University Press.
- Lindsay, W. M. (1922). *Early Latin Verse*. Oxford: Oxford University Press.
- Luciani, S. (2006). D' *αἰών* à *aeternitas*: le transfert de la notion d' éternité chez Cicéron. *Ars Scribendi* 4, 1-14.
- Malcovati, H. (1955). *Oratorum Romanorum Fragmenta*. Aug. Taurinorum, Mediolani, Patavii, Florentiae, Aterni, Romae, Neapoli, Catinae, Panormi: In aedibus Paraviae.
- Moore, T. J. (1998). *The Theater of Plautus: Playing to the Audience*. Austin: University of Texas Press.
- Palmer, L. R. (1954). *The Latin Language*. London: Faber and Faber Limited.
- Polovina, V. (1987). *Leksičko-semantička kohezija u razgovornom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Scullard, H. H. (1951). *Roman Politics 220-150 B.C.* Oxford: Oxford University Press.
- Todorović, J. (2009). *Tit Makcije Plaut: Blizanci* (prevod, napomene i predgovor). Beograd: Fedon.
- Vaan, de M. (2008). *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden, Boston: Brill.
- Watson, A. (1967). *The Law of Persons in the Later Roman Republic*. Oxford: Oxford University Press

DRAGANA Ž. DIMITRIJEVIĆ

**FROM BUSINESS TO PROBLEMS: THE ETYMOLOGY AND USE OF
THE LEXEME *NEGOTIUM* IN PLAUTUS' COMEDIES**

Summary: Benveniste was not a typical structuralist of the late 1950s – early 1960s, because he was not indifferent to matters of linguistic change. Since its publication in 1969, his book *Dictionary of Indo-European Concepts and Society* (Le vocabulaire des institutions indo-européennes) has inspired many famous philosophers and linguists, Umberto Eco, Roland Barthes, Jacques Derrida, et al. In this book, Benveniste argues that the Latin lexeme *negotium* is a calque of the Greek lexeme ἀσχολία and conveys the same senses as the Greek model – “occupation” and “difficulty”. He also argues that at a later stage the Latin *negotium* became the equivalent of the Greek word πρᾶγμα (“business”). Furthermore, he says that the compound *neg-otium* (“the absence of leisure”) had been formed independently of the sentence *negotium est*. In this paper, I offer a novel explanation of the origin of the lexeme *negotium*, examining the use of *negotium* in Plautus' comedies. Namely, I show two things: first, the verbal phrase *nec-otium est* (from *otium est*) most likely presupposes the word *negotium*, not vice versa; second, the Latin lexeme *negotium* is not a calque of the Greek lexeme ἀσχολία.

Key words: *negotium*, ἀσχολία, Benveniste, etymology, Plautus

Datum prijema: 30.9.2023.

Datum ispravki: /

Datum odobrenja: 20.11.2023.